

UDK: 323.2 (497.6) "1918"
Pregledni rad

HRVATI U BOSNI I HERCEGOVINI PREMA UJEDINJENJU 1918. GODINE

Vera Katz

Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Nakon izbijanja Prvog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini zavladao je osjećaj da se sve staro raspada i razara i da treba izgraditi novo, podjednako na političkom, ekonomskom, nacionalnom, kulturnom i na mnogim drugim područjima. Međutim, novi početak 1918. godine nije donio ništa spektakularno mada se stvarala nova država, prva Jugoslavija, koja već u startu nije ispunjavala očekivanja nacionalno-političkih elita iz južnoslavenskih zemalja, pa tako i iz Bosne i Hercegovine u kojoj se zrcalila ukupna kompleksnost problema. U ovom radu predmet razmišljanja je 1918. godina i odnos prema njoj kao determinanti samo jednog naroda – Hrvata.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvati, 1918. godina, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

POD PLAŠTOM NACIONALNOG OKUPLJANJA vršila se politička i stranačka mobilizacija stanovništva u Bosni i Hercegovini. Svaka od nacionalnih zajednica različito se opredjeljivala prema pojedinim političkim pitanjima koja su se pojavljivala prilikom stvaranja Kraljevine Slovenaca, Hrvata i Srba. U historiografiji se uglavnom smatra da je hrvatsko stanovništvo s rezignacijom dočekalo slom Austro-Ugarske monarhije, Srbi sa oduševljenjem i Muslimani kao šansu za ostvarenje autonomije. Bio je to već na početku veliki problem za jednu malu zemlju sa nacionalno izmiješanim stanovništvom. U

periodu do početka Prvog svjetskog rata među hrvatskim političarima uglavnom su se istakli oni koji su vodili Hrvatsku narodnu zajednicu i Hrvatsku katoličku udrugu. Kao nacionalni lideri nastojali su predstavljati hrvatsku narodnu komponentu u političkom životu koji je započeo stvaranjem Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu i Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu. “Tako je dr. Jozo Sunarić, jedna od vodećih ličnosti Hrvatske narodne zajednice iz prethodnog perioda, bio potpredsjednik Narodnog vijeća SHS za BiH i povjerenik za poljoprivredu i rudarstvo u Narodnoj vladi za BiH. Članovi Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za BiH su fra Ljubo Galić, fra Didak Buntić, dr. Luka Čabrajić i dr. Đuro Džamonja, istaknute političke ličnosti iz ranije Hrvatske narodne zajednice. Član Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za BiH je i msgr. Karlo Cankar iz Hrvatske katoličke udruge”.¹ U novoformiranim državnim tijelima bili su uglavnom hrvatski političari bliži ideji ujedinjenja. “Aktivnost jugoslovenskog kluba u Beču i njegovog predstavnika dra Korošca dopirala je 1917. g. do Sarajeva. To je vodilo većem približavanju srpske i hrvatske inteligencije u pitanju jugoslovenskog ujedinjenja. Kao predstavnici Hrvata su se isticali franjevci i disidenti u Bosanskom saboru (Džamonja, Jelavić i dr. L. Čabrajić), a oni su i aktivno radili na jugoslovenskom ujedinjenju. Srpski političari iz perioda Bosanskog sabora postepeno su se prikupljali i sa hrvatskim predstavnicima počinju sa aktivnijim radom na ujedinjenju”.² Međutim, vrlo brzo su se među nacionalnim vođama pokazala divergentna mišljenja i interesi u prvom redu prema rješenju agrarnog pitanja i budućem državnom uređenju. Analiziranje stavova pojedinih uglednih pojedinaca i političkih stranaka iz redova tri nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini prema projektima Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Srbije, Jugoslovenskog odbora, odnosno prema posebnim interesima Austrije, Ugarske, Srbije, ideji trijalizma, jugoslavenstva i sličnog čini pitanja isprepletenim. Uz to, potrebno je napomenuti da nijedna od tri nacionalne komponente nije bila politički homogena i nije ih moguće razumjeti bez shvaćanja društvene cjeline u kojoj su djelovale i bitno utjecale jedna na drugu.

Prema statističkim podacima: “U periodu 1879-1910. katoličko stanovništvo je, u odnosu na ukupno stanovništvo, procentualno najviše poraslo od

¹ Šehić N. 1991. 123.

² Kapidžić H. 1968. 263.

pomenutih 18,08% na 22,87%. Razlog tome su brojni useljenici, pretežno katolici. [...] a po ujedinjenju 1918. procenat stanovništva svih vjera ostao (je) skoro isti kakav je bio pri slomu Austrije: pravoslavni 44%, muslimana oko 31% i katolika 23%”.³ Građenje nacionalnog osjećanja Hrvata u Bosni i Hercegovini teklo je sporije nego u Hrvatskoj na koju su se uglavnom naslanjali u svojim stranačkim opredjeljenjima. “Katoličko sveštenstvo je, u odsustvu drugih samostalnih faktora javnog života Hrvata BiH, sve do prelaza XIX u XX stoljeće bilo politički reprezentant seljaka katoličke vjeroispovijesti, zanatlija, trgovaca i ono malo inteligencije. Sljedstveno tome i sav njihov politički život usmjeravan je prema ciljevima crkve”.⁴ Međutim, za razumijevanje političkog života među katolicima u Bosni i Hercegovini potrebno je istaći da su oni bili raspolučeni između franjevac, duboko povezanih sa stanovništvom, i svjetovnog klera koji je uspostavom redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini nastojao uvećati svoj utjecaj. Novi svjetovni kler, bez oslonca i tradicije u Bosni i Hercegovini, ali sa potporom austrougarskog režima, trudio se nametnuti katoličkom stanovništvu. Između njihovih društveno-političkih interesa razvijali su se hrvatsko građanstvo i inteligencija s posebnim vezama sa franjevcima koji su im mogli osigurati seljačku potporu. Franjevci su se oslanjali na skromnu materijalnu osnovicu hrvatskog građanstva, a da im nisu smetale njihove liberalne ideje. Svoju težnju ka političkom vodstvu nadbiskup Stadler velikim dijelom crpio je u mijenjanju položaja svog dijecezanskog svećenstva koji bi prisvajanjem franjevačkih župa postupno stjecali i naklonost katoličkog stanovništva. Međutim, raspodjela župa je dalje produbljavala razlike među njima što je posljedično utjecalo na političko opredjeljivanje hrvatskog puka u Bosni i Hercegovini. U trokutu između bosanskih franjevac, hercegovačkih franjevac i dijecezanskog svećenstva organiziralo se stranačko i političko opredjeljenje hrvatskog naroda.

Da je nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini bilo veoma osjetljivo i da mu se trebalo obazrivo prići govori i djelatnost generala Božidara Terzića i vojvode Stepe Stepanovića kod donošenja odluke o prisajedinjenju Srbiji. Oni su smatrali da takva odluka može izazvati podozrenje u Glavnom odboru Narodnog vijeća SHS za BiH kod hrvatskih i muslimanskih predstavnika mada

³ Išek T. 1981. 20-21.

⁴ Isto, 22.

su Srbi bili u znatnoj većini. “Od ukupno 25 članova Glavnog odbora Narodnog vijeća za BiH njih 13 su bili Srbi, 7 Hrvati, a 5 Muslimani. Sličan nacionalni sastav je vladao i u Narodnoj vladi, jer od 12 članova Vlade bilo je 7 Srba, 4 Hrvata i 1 Musliman. Ovakav nacionalno-konfesionalni odnos bio je karakterističan uopće u pogledu sastava i odbora Narodnih vijeća na području sreza i mjesnih odbora. To je izazivalo nezadovoljstvo i proteste. Međutim kada je riječ o radu Narodnog vijeća BiH i Narodne vlade za BiH, takav nacionalni sastav ovih najviših organa prihvatatan je, izgleda, kao politička realnost, jer nema podataka da su među njegovim članovima izbijali sukobi na toj osnovi”.⁵ To govori da su ova najviša politička tijela bila formirana od utjecajnih političara različitih opredjeljenja, ali su na zajedničkom zadatku konsolidiranja društvenih prilika bili solidarni kada je to odgovaralo njihovim socijalnim i ideološkim shvatanjima, a posebno prema smirivanju socijalnih nemira, poslijetarnih nereda i radničkog bunta. “Na području Bosne i Hercegovine, u krajevima sa srpskom većinom i gdje je srpska buržoazija bila jaka, vidno su se minifestovala raspoloženja za ujedinjenje sa Srbijom. Do toga, međutim nije došlo zbog situacije kakva je bila u Sarajevu: odnos prema centralnom odboru Narodnog vijeća u Zagrebu i znatan uticaj domaćih hrvatskih predstavnika u Narodnoj vladi i Narodnom vijeću”.⁶ General Terzić bio je izaslanik Vrhovne komande za teritoriju Bosne, Hercegovine i Dalmacije sa zadatkom da uredi vojna pitanja, ali je sa terena slao i političke opservacije: “Odnosno želje Vrhovne komande, da Bosanska vlada proglasi Ujedinjenje sa Srbijom, prilike današnje u Bosni i Hercegovini upućuju Vladu na veliki takt i obazrivost, te da se ne prenagli u ovom pogledu, naročito iz obzira prema Hrvatima kojih ima i u Narodnoj vladi u Sarajevu. Radiće se indirektnim putem da stvar sazri; većina Hrvata je za ujedinjenje. Prvi korak je već učinjen davanjem sviju skladišta i sprema za upravu srpskoj vojsci. Moglo bi se to i silom izvesti ali se bojim komplikacija. Muslimani su za nas i priznaju dinastiju Karađorđevića i izjavili su da će biti lojalni građani”.⁷ Izvješća ovakvog sadržaja govore o nepristajanju Hrvata u Bosni i Hercegovini na izravno ujedinjenje sa Srbijom. Kada je u pitanju ujedinjenje sa Srbijom ilustrativan je i sljedeći primjer: “ [...] Bilo je

⁵ Šehić N. 1991. 41.

⁶ Kapidžić H. 1968. 282.

⁷ Isto, 274.

krajnje vrijeme da se objavi (ujedinjenje), jer kako sam se putujući po okrugu osvjedočio svi su pravoslavni i muslimani i svjesni katolici odlučno tražili da se to čim prije sprovede, jer radi neizvjesnosti prijetila je najveća pogibelj od nereda i pobuna”.⁸ Prema tome, otpor među Hrvatima je bio očigledan jer su samo “svjesni katolici” bili za ujedinjenje. Pitanje izravnog ujedinjenja sa Srbijom bilo je zatvoreno državnim aktom o ujedinjenju Srba, Hrvata i Slovenaca 1. 12. 1918. godine.

Međutim, vrlo brzo nakon proglašenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca pokazale su se razlike prema najvažnijim pitanjima državnog uređenja. “Način na koji je izvršeno smjenjivanje Narodne vlade za BiH i obrazovanje Zemaljske vlade isključivo odgovorne Centralnoj vladi u Beogradu značilo je likvidaciju pokrajinskih autonomija i inaugurisanje kursa na centralizaciji državne uprave. [...] Dva ranija člana Narodne vlade za BiH, dr J. Sunarić i V. Jelavić, odupirali su se tome i 31. decembra 1918. godine podnijeli su ostavke predsjedniku vlade A. Šoli, motivišući ih tako da ne žele da budu članovi činovničke vlade”.⁹ U Centralnoj vladi u Beogradu, formiranoj 20. 12. 1918. godine, Bosnu i Hercegovinu su zastupala tri predstavnika, iz svakog naroda po jedan. Hrvate je zastupao Tugomir Alaupović.

Neki pokušaji u stvaranju međustranačkih blokova s ciljem okupljanja Srba, Hrvata i Muslimana nisu bili uspješni, već su pojačavali međunacionalna razmimoilaženja u mnogim pitanjima. Pod parolom nacionalnog i vjerskog okupljanja i homogeniziranja vlastitih nacionalnih zajednica nastojalo se politički aktivirati stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Nakon završetka rata i proglašenja Karaljevine Srba, Hrvata i Slovenaca sve tri nacionalne zajednice formiraju političke grupe oko istaknutih političkih ličnosti ili oko listova. Hrvati su krajem 1918. godine pokrenuli listove *Jugoslavija* i *Jugoslavenski list*, tretirajući politička i gospodarstvena pitanja. Jugoslavensko ime u naslovima ovih listova bilo je forma, a u sadržajima su prepoznavana predratna nastojanja da se pomire unutarhrvatske političke struje i da se homogenizira hrvatsko glasačko tijelo za izbore za Ustavotvornu skupštinu. Mada se promijenio državno-politički okvir, predratni političari koji su uzeli aktivno učešće u političkom životu u novoj državi i dalje su se razilazili na relaciji klerikalnih

⁸ Isto, 278.

⁹ Šehić N. 1991. 42.

i građansko-liberalnih pozicija uz oportunističku i nedosljednost pri stavovima u različitim prilikama. Npr. kada su se problematizirala pitanja položaja Katoličke crkve, školstva na konfesionalnoj osnovi ili odnosa prema Hrvatskoj, prepoznajući su stavovi *Hrvatskog dnevnika* i nadbiskupa Štadlera, odnosno Hrvatske katoličke udruge uvijek u negativnom kontekstu. Prema tome, bez obzira na listove sa jugoslavenskim imenom i proklamiranim državnim jedinstvom svih njenih nacionalnih sastavnica, predratni politički život bio je i dalje opterećujući za hrvatski narod u Bosni i Hercegovini, ali ni ostala dva naroda nisu bila imuna od istih političkih tokova i otpora.

Hrvatska narodna zajednica preživjela je slom Austro-Ugarske monarhije i konsolidirala svoj rad nakon rata. Otvorilo se pitanje opredjeljenja ove stranke prema kulturnim i gospodarskim ili prema političkim pitanjima. Diskusije su dijelile vodstvo i članstvo prema tim pitanjima. Oni koji su se zalagali za kulturno i gospodarsko opredjeljenje mislili su time prevazići goruća politička pitanja. Međutim, politička pitanja bila su temeljna za sva ostala jer izbjegavanjem isticanja stranke kao političke organizacije željele su se izbjeći stranačke nesuglasice koje su uvijek dovodile do političke podijeljenosti Hrvata. Hrvatska narodna zajednica se nastojala predstaviti kao stranka koja propagira narodnu politiku, namećući se tako kao predstavica narodnih interesa. Međutim, vruća politička pitanja su ukazivala da se nije mogla baviti samo ekonomijom i kulturom i da je morala donositi i političke odluke što je i učinila na konferenciji 9. i 10. veljače 1919. godine. Pošto su se pojavile stare trzavice, kadrovska kombinatorika bila je u središtu interesa između klerikalne i liberalne struje. "S obzirom na to da je HNZ u to vrijeme bila jedina politička i kulturno-gospodarstvena organizacija Hrvata u BiH, ona je na ovoj konferenciji izvršila izbor 11 delegata i zamjenika u Privremeno narodno predstavništvo. Prethodno su članovi Narodnog vijeća iz redova Hrvata položili svoje mandate vođstva HNZ. Prema nekim izvorima, to nije teklo glatko i bilo je tome otpora. U Državno vijeće HNZ je delegirala Jozu Sunarića, Luku Čabrajića, Vjekoslava Jelavića, fra Didaka Buntića, Tugomira Alaupovića, fra Ljubu Galića, Nikolu Mandića, msgr. Karla Cankara i Stjepana Jankovića".¹⁰ Ovakav izbor bio je naklonjen ljudima koji su birali jugoslavensku opciju. Izuzetak je bio Cankar čije ime je podsjećalo na bivšu Hrvatsku katoličku udruhu, što

¹⁰ Isto, 124.

se potvrdilo i na Osnivačkoj konferenciji Jugoslavenske demokratske stranke. Hrvatska narodna zajednica nije pristupila ovoj stranci uz obrazloženje da će ona sankcionirati centralistički državni program. Obrazloženje za tu prigodu sastavio je upravo Cankar, pa su neki već komentirali da je HNZ preuzeo ulogu Hrvatske katoličke udruge, a svako protivljenje hrvatskih političara centralističkom uređenju davalo je povoda za optužbe na račun te stranke. Msgr. Karlu Cankaru očito se nije vjerovalo u novom političkom okruženju, jer je bio dugogodišnji vjerni suradnik i tajnik nadbiskupa Josipa Stadlera.

Hrvatske stranke u Hrvatskoj i one malobrojne u Bosni i Hercegovini koje su podupirale ujedinjenje odlučno su se izjašnjavale protiv centralističkog ustroja države. Kako je Hrvatska narodna zajednica okupila političare i pristalice i klerikalne i liberalne struje, ova prva imala je više inicijative u koncipiranju hrvatske politike, što će utjecati na daljnje političko diferenciranje među Hrvatima i stvaranje novih stranaka u kasnijem periodu. Međutim, odnos prema Jugoslavenskoj demokratskoj stranci nije bio jedinstven na razini HNZ-a. "Manji broj pristalica HNZ i grupe hrvatske liberalne inteligencije priključio se na spomenutoj konferenciji Jugoslavenskoj demokratskoj stranci. To su učinili dr Stjepan Kukrić, Đuro Džamonja, Stjepan Pavičić, Tugomir Alaupović i dr Vladimir Čaldarević".¹¹ Na traženje vodstva HNZ-a da vrate mandate za Državno vijeće, oni su to odbili uz osporavanje čak i skupštine na kojoj su izabrani opravdavajući to obrazloženjem "[...] da ne žele da budu tretirani kao predstavnici bosanskohercegovačkih Hrvata u Državnom vijeću, već kao predstavnici 'cijeloga troimenog jednog naroda.' [...]"¹² Koliko je to bilo njihovo uvjerenje, a koliko želja za karijerizmom teško je reći za vrijeme pregrupiranja na političkoj sceni.

Hrvatsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini bilo je i dalje podijeljeno između franjevačkih redovnika i svjetovnog klera. Taj duboki jaz stvoren početkom austrougarske uprave zorno se pokazao i tijekom stvaranja prve Jugoslavije, a nastavio se i u kasnijem periodu sa različitom intenzitetom. Odnos tih snaga može se ilustrirati i na primjeru čina potpisivanja Svibanjske deklaracije Jugoslovenskog kluba u Carevinskom vijeću od 30. svibnja 1917. godine, na koju je nadbiskup Josip Stadler sačinio tzv. protudeklaracijsku izjavu podr-

¹¹ Isto, 127.

¹² Isto, 126.

žanu od strane frankovačke Stranke prava i Hrvatske pučke seljačke stranke. Međutim, "Jugoslavenski orijentirani franjevci pružili su javnu potporu Svibanjskoj deklaraciji, te su, s obzirom na svoj utjecaj u narodu, znatno pridonijeli njezinoj općoj afirmaciji. Odgovor mostarskog biskupa fra Alojzija Mišića za zahtjev nadbiskupa Stadlera da potpiše protudeklaracijsku izjavu, jasno je svjedočio o opravdanosti zaključaka, do kojih je I. Kršnjavi došao na temelju svoje korespondencije s hercegovačkim franjevcima, da je kod franjevaca pretežit utjecaj zadobila orijentacija prema suradnji sa Srbima i južnoslavenskim povezivanjem te da su zbog toga, uz već desetljećima prisutan odium prema nadbiskupu Stadleru, sustavno radili na razbijanju frankovačke političke orijentacije u Bosni i Hercegovini. [...] protiv Svibanjske deklaracije uskoro su se očitovali i franjevački provincijali bosanske provincije Bosne Srebrene Jozo Andrić i hercegovačke Uznesenja Marijina Stjepan Nevistić".¹³ S obzirom na raspored političkih snaga nadbiskup Stadler zasigurno nije bio iznenađen odgovorima fra Alojzija Mišića, mostarskog biskupa, fra Josipa Garića banja-lučkog biskupa i nekih drugih, ali "[...] svakako ga se vrlo bolno morala dojmiti 'izdaja' njegova dugogodišnjeg vjernog suradnika i tajnika K. Cankara. U službenom izvješću od 19. prosinca 1917. Cankarevo očitovanje protiv tzv. protudeklaracijske izjave ocjenjuje se čudnim jer se upravo nadbiskup Stadler zauzimao za Cankarevo imenovanje kanonikom".¹⁴

Međutim, vrlo brzo se i sam nadbiskup Stadler suočio sa činjenicama, krahom Monarhije, nemogućnošću njenog trijalističkog preuređenja i pobjedom južnoslavenske političke opcije. Nakon što je poslao dopis Narodnom vijeću SHS, u kojem je podržao njegov program i zaključke od 19. 10. 1918. godine, on je poslije proglašenja nove države uputio svećenstvu i katoličkom puku pastirsko pismo. U dijelu pisma Stadler mimo svojih do tada proklamiranih uvjerenja o proglašenoj jugoslavenskoj državi izjavljuje: "[...] dužan je naš hrvatski narod da od svog srca zahvaljuje Gospodinu Bogu, koji se u svojoj nedokučivoj providnosti i dobroti udostojio, da upotrebi sadašnji međunarodni rat i opću nesreću za naš spas i za našu slobodu. Usred općeg meteža i hrvanja sinula je našem narodu zraka sunca; ono, za čim su naši oci i praoci uzdisali, ovih se dana ostvaruje pred našim očima: narod naš dobiva svoju vla-

¹³ Grijak Z. 2001. 538.

¹⁴ Isto, 539-540.

stiti, samostalnu i neovisnu državu. Dosadašnji naš vladar, car i kralj Karlo, videći da se slobodni razvitak naroda ne da više zaustaviti, prepustio je jugoslavenskom narodu: Slovencima, Hrvatima i Srbima potpunu slobodu, da si sami, bez njegova i bez ičijeg utjecaja urede svoju državu i svoju budućnost¹⁵. U pastirskoj poslanici nadbiskup Stadler se osvrnuo na mnoga važna pitanja u vremenu stvaranja nove države u koju nije vjerovao da bi mogla ostvariti ravnopravan status Hrvata u njoj. Bez obzira na nadbiskupovo javno očitovanje, nove vlasti su krenule represivno prema pripadnicima njegova političkog kruga. Zabranili su izlaženje *Hrvatskog dnevnika*, onemogućili pokretanje *Hrvatskog branika*. Ubrzo nakon stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nadbiskup Stadler je umro što su mnogi povezivali s njegovim razočarenjem zbog propasti Monarhije, stvaranja južnoslavenske države, ulaska srpske vojske u Bosnu i Hercegovinu i slijeda događaja koji su ukazivali na hegemoniju Srbije nad ostatkom države. Vjerojatno je to sve porazno djelovalo na njegovo već narušeno zdravlje. Mada ga u historiografiji jedni hvale, a drugi osporavaju, njegova uloga u političkom životu hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini bila je nezaobilazna i značajna. Osim na one koji su ga slijedili, njegov politički kurs imao je izuzetan utjecaj i na one koji su bili u redovima drugačijih stranačkih opredjeljenja.

Stranački život u Bosni i Hercegovini bio je u neprekidnoj interakcijskoj povezanosti. Tako je stvaranje Jugoslavenske demokratske stranke i pokretanje inicijative za osnivanje Radikalne stranke potaklo hrvatske političare okupljene oko dr. Joze Sunarića i dr. Luke Čabrajića u stvaranju neke veće hrvatske političke stranke. Izrada programa bila je povjerena trojici uglednih političara: K. Cankaru, S. Jankoviću i fra J. Jeliniću.¹⁶ Međutim, i ovoga puta iskazalo se suparnišvo između klerikalne i građansko-liberalne ideje. Aktivnija je bila klerikalna struja koja je na skupovima Hrvata-katolika u Mostaru (19. 4. 1919.) i u Sarajevu (2. 5. 1919.) uz podršku hercegovačkih franjevac, sarajevskog katoličkog svećenstva, ali ne i u potpunosti bosanskih franjevaca osnovala novu stranku.¹⁷ To je bila Hrvatska pučka stranka za Bosnu i Hercegovinu. Kao sastavni dio Jugoslavenske pučke stranke i pod idejno-političkim

¹⁵ Isto, 557.

¹⁶ Šehić N. 1991. 127.

¹⁷ Isto.

vodstvom Antona Korošca, istakla je sljedeće motive za svoje stvaranje: “Bilo je krajnje vrijeme da mi Hrvati Bosne i Hercegovine, koji danas trebamo, u ovo za nas vrlo kritično vrijeme, jake zaštite u jednoj velikoj političkoj organizaciji, potražimo tu zaštitu kod onih koji s nama jednako misle i osjećaju, te da s njima stvorimo jedinstvenu i snažnu političku stranku”.¹⁸ Predsjednik Privremenog odbora Hrvatske pučke stranke bio je dr. Milan Marković, a tajnik dr. Zvonimir Šprajcer.¹⁹ Hrvatska pučka stranka pod vodstvom svećenstva, a sa potporom u nižem građanstvu i seljaštvu, preko svoga lista *Jugoslavija* educirala je svoje čitateljstvo i pristalice pod jakim utjecajem Crkve. Rješavanje različitih pitanja političke, kulturne, socijalne, gospodarske i druge problematike polazilo je sa pozicija utjecajnih klerikalnih krugova.

Stari rivaliteti između klerikalnih i građansko-liberalnih krugova u stranačkom organiziranju Hrvata ponovo su se pokazali kada su dr. Jozo Sunarić, dr. Luka Čabrajčić, dr. Badovinac i neki drugi građanski političari shvatili da su njihovu ideju o stvaranju nove političke stranke iskoristili političari iz klerikalnih krugova. Za glavnog krivca su optužili Karla Cankara koji je prema njihovom mišljenju iznevjerio povjerenje u vezi sa pisanjem programa kojeg su mu bili povjerali. Umjesto sa građanskim političarima Cankar se povezo sa Korošcem o kojemu Sunarić i političari bliski njemu nisu imali visoko mišljenje. To je bio znak za stvaranje nove stranke kao rivala Hrvatskoj pučkoj stranci. Međutim, u procesu stvaranja dviju suprostavljenih hrvatskih stranaka postojala je i politička struja koja je zagovarala pomirenje i homogeniziranje hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Tako je bilo i ovom prilikom. Apele za sprječavanje rascjepa među Hrvatima-katolicima uputili su posavski župnici, zatim fra Bonifacije Vidović, bosanski provincijal i fra Didak Buntić, hercegovački provincijal. Međutim, rascjep je bio mnogo dublji. Jozo Sunarić, Luka Čabrajčić i njihovi istomišljenici pokrenuli su inicijativu za stvaranje Hrvatske narodne stranke, ali otvorena je i mogućnost ukidanja obje stranke i stvaranja jedne zajedničke stranke pod imenom Hrvatska težačka stranka. U Travniku i Docu kod Travnika 14. i 15. kolovoza 1919. godine na političkom stranačkom skupu pokazala se sva zamršenost situacije, ali i suprotstavljenost mišljenja i interesa okupljenih političara. Međusobne optužbe, neodgovorna priopćenja,

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

dezinformiranja o suparničkoj strani i osobna netrpeljivost između Sunarića i Cankara rezultirali su postojanjem dvije stranke: Hrvatske pučke stranke i Hrvatske težačke stranke. Mada su se pred parlamentarne izbore ove dvije stranke nastojale približiti ipak su njihove međusobne netrpeljivosti bile očigledne. Na prvi pogled programi se nisu mnogo razlikovali, ali politički prvaci ovih stranaka nisu se bili voljni približiti jedni drugima iz osobnih interesa. *Hrvatska sloga*, list Hrvatske težačke stranke, potcrtavao je razlike u odnosu na Hrvatsku pučku stranku od koje se razlikovala jer je bila protiv učešća svećenstva u odlučujućem vodstvu stranačkih poslova; zatim za autonomiju pokrajina, a protiv centralizacije; te je dala podršku ukidanju kmetstva i bez nametanja seljaku novih dugova. To su neka od glavnih pitanja u njihovom razmimoilaženju.

Povezanost hrvatskih političkih prvaka iz Bosne i Hercegovine sa istomišljenicima u Hrvatskoj dogodilo se i u slučaju podupiranja Hrvatske težačke stranke. U isto vrijeme i u Hrvatskoj se dešavalo političko pregrupiranje pa je od Starčevićeve Stranke prava i Napredne demokratske stranke stvorena Hrvatska zajednica koja je imala namjeru proširiti svoju djelatnost i u Bosnu i Hercegovinu. Međutim, ti pokušaji su bili bezuspješni pa su se opredijelili poduprijeti Hrvatsku težačku stranku s kojom su ostvarili tijesnu suradnju. Prema tome, Hrvati Bosne i Hercegovine organizirani u dvije stranke, svoje političke interese su podijelili između klerikalne i građansko-liberalne orijentacije, zatim između centara izvan Bosne i Hercegovine, Ljubljane i Zagreba, te opredjeljenja između principa katoličanstva i nacionalnog hrvatsva.

U vrijeme prije Prvog svjetskog rata u državno-političkom okviru Austro-Ugarske monarhije, Hrvati u Bosni i Hercegovini bili su orijentirani prema dvije političke stranke: Hrvatskoj narodnoj zajednici i Hrvatskoj katoličkoj udruzi, ali i poslije rata u jugoslavenskoj državi diferencijacija do kraja 1919. godine stvorila je opet podijeljenost hrvatskog glasačkog tijela između Hrvatske pučke i Hrvatske težačke stranke. Mada su se promijenile političke okolnosti ipak je ostala politička podijeljenost između religioznog i nacionalnog prepoznavanja hrvatskog identiteta. Takvo stanje je potrajalo sve do 1923. godine, kada je došlo do afirmacije i zaživljavanja hrvatskog identiteta okupljanjem najvećeg dijela hrvatskog puka pod vodstvom Stjepana Radića u Hrvatsku republikansku seljačku stranku, čime je započelo novo razdoblje kako na političkoj, tako i na socijalnoj platformi stranačkog organiziranja. Bez obzira

na politička nastojanja homogeniziranja svakog od tri bosanskohercegovačka naroda u jednu stranačku organizaciju, interesi različitih društvenih grupa u svakom od njih su razuđivali njihovu stranačku opredjeljenost.

Literatura:

- Grijak Z. 2001. *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Vrhbosanska nadbiskupija Sarajevo.
- Imamović M. 1976. *Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak BiH od 1878-1914*. Sarajevo: Svjetlost.
- Išek T. 1981. *Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u BiH do zavođenja diktature*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kapidžić H. 1968. *Bosna i Hercegovina u vrijeme austro-ugarske vladavine. Članci i rasprave*. Sarajevo: Svjetlost.
- Šehić N. 1991. *Bosna i Hercegovina 1918-1925*. Sarajevo: Institut za istoriju.

SUMMARY

ATTITUDE OF THE CROATS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA TO THE UNIFICATION OF 1918

Political mobilisation of the population in Bosnia and Herzegovina was carried out with the motto of national unity. During the World War I, political parties were inactive, their membership dissolved, yet their leaders, as the representatives of people, were integrated, as early as by the end of the war, into the newly established Peoples' Council of Serbs, Croats and Slovenians for Bosnia and Herzegovina and the Peoples' Government for Bosnia and Herzegovina. The same happened with the political leaders and renowned individuals from the Croat ethnic community and the Croat Catholic Association. In the wake of creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, enormous differences on numerous issues were immediately manifested. Most of these differences were related to the state structure, agrarian relations, position of religious communities etc. Attempts to homogenise ethnic communities

failed and, instead, resulted in the emergence of numerous political parties. Bosnian-Herzegovinian society was over-burdened with opposing political and national programmes and projects and, thus, it reflected all the complexities of the problem caused by the creation of a unitary Yugoslav state.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Croats, 1918, The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians